

Kritikai gondolatok a könyvtár- és információtudományi folyóiratokról – az olvasó szemszögéből*

A könyvtár- és információtudományi folyóiratok piacán óriási a túlkínálat; ugyanakkor sok a gyakran ismétlődő, rosszul megírt, gyengén ismertetett, unalmas, túlságosan tiszteletudó és szűk látókörű cikk. A könyvekkel ellentétben a cikkek kevésbé veszik figyelembe a piacukat, és hiányzik a rendszeres visszacsatolás is. A hasznos kiszűrése a haszontalan közül egyre nehezebbé válik, de meg kell találni azokat az eszközöket, amelyek egyszerűbbé teszik ezt a munkát.

Bevezetés

Jogom volna mind a négy oldal (szerző, szerkesztő, kiadó, olvasó) képviselőjére a mai vitában. Egy folyóiratot és egy évenként megjelenő szemlét szerkesztek. Mintegy 300 cikket írtam folyóiratok számára. Amíg a British Libraryben voltam, felelősséget vállaltam több kiadványért, többek között egy könyvtár- és információtudományi folyóiratért. Telhetetlen – de megfontolt – olvasó vagyok. Tisztában vagyok vele, hogy olvasói minőségemben megfogalmazott kritikám visszaüthet egyéb oldalaimra. Tudom azt is, hogy mondanivalóm a saját kritériumaim szerint ítélhető meg.

Amit a könyvtár- és információtudományi folyóiratokról megfogalmazok, érvényes, ha nem is az összes, de a legtöbb tudományterületre. Ezt a helyzetet nem teszi sem jobbá, sem rosszabbá: sosem menti a helytelen viselkedést, ha mások is helytelenül viselkednek.

Túlzott bőség

Először is, túl sok folyóirat létezik. Ezek közül sok támogatásból él. Bizonyos esetekben a támogatás méltányos: például az olyan országokban, mint Magyarország vagy Horvátország, melyek nyelvét sehol máshol nem beszélik, és így a piacuk behatárolt. Néha azonban nehéz más indokot találni egy lap szükségességére, mint azt, hogy egy könyvtáros-egyesület helyi szervezete akar hangot adni, vagy azokat a cikkeket akarja kiadni, amelyeket más lapok nem hajlandók megjelentetni („bibliográfiai szemétkosár”).

Nagyon ritkán tartalmaznak az utóbbi csoportba tartozó folyóiratok olvasásra érdemeset.

Akkor miért foglalkozunk vele? Ha egy helyi szervezet pénzt és papírt akar elvesztegetni, miért ne engedjük? A baj az, hogy e folyóiratok cikkeiről tartalmi kivonatot készítenek olyan adatbázisok számára, mint a LISA. Gyakran úgy tűnik, mintha a kivonatok hasznos információkat tartalmaznának. Ha az összes cikk értéktelen lenne (abban az értelemben, hogy nem mondanak semmi olyat, amit máshol nem írtak már le), figyelmen kívül hagyhatnánk őket; de ez nem lenne bölcs, mert évente egy-egy valóban használható cikk kikerül ezekből a lapokból. Nehéz megállapítani egy tartalmi kivonatról, hogy minden fontosat kiemelt-e a cikkből, vagy hogy érdemes e magát a cikket elolvasni.

Még a széles körben elismert folyóiratokban is sok az ismétlés. Vegyük például „a könyvtárak az elektronikus társadalomban” témát. Már legalább 40 cikket átnéztem ebben a témában (és bevallom, magam is hozzátettem néhányat), de nagyon kicsi az esély arra, hogy valami újat találjak. Ugyanez vonatkozik azokra a cikkekre, amelyek témája „a TQM értéke a könyvtárakban”, „az online katalógusok lehetőségei”, és sok más egyéb. Talán a folyóiratok szerkesztői érzik úgy, hogy lapjaik hiányosak a felkapott témák nélkül.

Mondhatják, hogy egyszerűen nem kell elolvasni ezt az anyagot, de sosem lehet tudni, mikor jönnek elő valami újjal, vagy a már meglévő ismereteknek egy jó összefoglalásával. Honnan tudhat-

* Az IFLA 64. Általános Konferenciáján (Amszterdam, 1998. augusztus 17.), a Könyvtári Folyóiratok Szerkesztőinek Kerekasztalánál elhangzott előadás.

nánk előre, hogy mikor lelünk gyöngyre a közönséges kőhalomban? Ez komoly problémát jelent, és idővel súlyosbodik.

A túltermelés fő oka valószínűleg az, hogy bizonyos személyek elismerésre vágnak, bár nincs alapvető indoka annak, miért a kiadóknak kellene ezt az örömet megadni nekik. A hazájukban, s különösen a világban legismertebb könytárosok inkább azok közül kerülnek ki, akik sokat publikáltak, semmint akik sok mindent megvalósítottak. A kettő persze nem zárja ki egymást: néhány végrehajtó jó gondolkodó is egyben, és néhány gondolkodó jól is ír. De túl sok az olyan író, aki se nem jó végrehajtó, se nem jó gondolkodó. A „publikálsz vagy elpusztulsz” szindróma különösen elméleti körökben érvényes; de ha a két választási lehetőséget nézem, nem tudom megállni, hogy ne azt a következtetést vonjam le, néhányan nem a helyes változat mellett döntöttek.

Fogyatékoságok az írás és a szerkesztés terén

Stílus

Sok cikket rosszul írnak meg: baj van a felépítésével, gyenge az érvelése, és gyakran zavaros. Mi több, az angol nyelv használata is sok kívánnivalót hagy maga után (gyanítom, hogy ez más nyelvek esetén is így van). Mint szerkesztő, úgy gondolom, ki kell javítanom a kéziratát még annak az elismert szerzőnek is, akinek az angol az anyanyelve. Mint olvasó, gyakran megdöbbenek a hangyag szerkesztésen, amely nem javítja ki a hibákat. Ami pedig a nem angol szerzők angolul írt cikkeit illeti, ezek lektorálása gyakran elégtelennek tűnik. Egy szakma, amely feltehetőleg az írásbeliségen alapszik, nem elégedhet meg ezzel.

Hosszúság

A cikkek sokszor túl hosszúvá nyúlnak. Ez többnyire azért van, mert a szerkesztő előre megmondja, hogy hány szavas, vagyis milyen hosszú cikket kér. Így a szerző hosszúvá nyújtja középszerű ötleteit, hogy kiteljen a mérték. Majdhogynem előítéllettel viseltetünk a rövid cikkekkal szemben, mintha nem lennének illendőek. Szeretném, ha nagyobb tolerancia nyilvánulna meg a cikkek hossza iránt.

Felépítés

A cikkek rossz felépítése nagyon gyakori jelenség. Kell, hogy legyen egy írásban logikai sorrend, és tiszta gondolatmenet. Az olvasónak könnyen el kell tudnia igazodni a cikkben, hogy a számára lényeges (vagy lényegtelen) részeket ki tudja

emelni; mivel annyi szemét van mindenfelé, fontos gyorsan felismerni, hogy egy adott cikk hulladék-e vagy nem.

Olvashatóság

Sok cikk nemcsak mondattanilag és nyelvtanilag hibás, hanem ráadásul unalmas is. Mikor az irodalmi termés olyan nagy, és annyira szorít az idő, azt gondolnánk, hogy a szerzők különös figyelmet fordítanak arra, hogy amit írnak, lekösse az olvasók figyelmét. Mégis kevés szerző törődik ezzel a szemponttal. Ha a legtöbb cikk olvasatlan marad, ez főleg a szerző hibája. Hozzá kell tenni még azt is, hogy a könyvtár- és információtudomány területe természetesen nem szolgál igazán izgalmas olvasmányokkal, nem is várja el senki, hogy ezt a szakirodalmat úgy olvassuk, mint egy jó regényt, de nem szabad beélnünk a rosszul megírt, száraz cikkekkal.

Kutatási jelentések

A könyvtár- és információtudományi cikkeknek három fő típusuk van: kutatási jelentések, gyakorlati beszámolók és „elgondolkodtató” cikkek. Az első csoportba tartozóknak mindenképp világosnak és pontosnak kell lenniük, de meg tudok bocsátani egy bizonyos fokú szárazságot, ha az említett két követelménynek eleget tesz a szerző. Gyakran mondják azt is, hogy az információtudományi cikkek egy része jóformán érthetetlen a közönség számára, kivéve a kérdés egy-két szakértőjét. Személy szerint nem aggódom emiatt, amíg a szerző a bonyolult fogalmakat – amennyire csak lehet – egyszerűen fogalmazza meg. Sajnos nem minden szerző vallja ezt az álláspontot; épp ellenkezőleg, némelyek nagyon egyszerű fogalmakat olyan homályos körítéssel tárnak, hogy az ember nem biztos benne, vajon a tartalmi hiányokat akarják a sötétség burkába bújtatni, vagy azt gondolják, hogy a fennkölt nyelv e speciális formájának használata kötelező a kutatási jelentések esetében, vagy egyszerűen tehetségtelen az író. A cikkek a kutatási eredmények lehetséges gyakorlati felhasználásáról is szólnia kell, különben a kutatás értéke csökken.

Kutatási jelentésekben általában túl sok a hivatkozás. Valóban, egy pusztán néhány hivatkozást tartalmazó kutatási jelentést nem tekintenek elég jónak. A tényeket nyilvánvalóan alá kell támasztani, és mások gondolatait is el kell ismerni (habár ez utóbbi nem mindig történik meg). Gyanítom azonban, hogy sok cikk olyan hivatkozásokkal van kibélelve, amelyeket a szerző nem is olvasott, és az olvasó biztosan nem fog elolvasni. Néhány kutatási jelentés sokkal inkább eredeti gondolatokon, mint korábbi munkákon alapszik, és az egye-

düli hivatkozás, amire szükség van, az maga a szerző agya.

Gyakorlati beszámolók

A gyakorlati beszámolók a helyi kísérleteket és azok eredményeit mutatják be, és azzal kell foglalkozniuk, hogy más körülmények között hogyan lehet hasznosítani, illetve figyelembe venni ezeket. Miért ne lehetne ezeket a cikkeket érdekesen megírni?

Említettem a cikkek túltermelését az olyan felkapott témákban, mint pl. a TQM. Néhány beszámoló a TQM alkalmazásával foglalkozik egyes könyvtárakban. Nincs is ezek ellen kifogásom, amíg a helyi tapasztalatok alapján igyekeznek általános következtetéseket levonni.

Vannak, akik megvetéssel illetik az „Ahogy én vezetem a könyvtáramat” témában megírt cikkeket, pedig ezek gyakran sokkal hasznosabbak, mint a „Hogyan vezessünk jól egy könyvtárat általában” címűek. Néha azt gondolom, hogy a könyvtár- és információtudományi lapok szerkesztői elfelejtkeztek róla, hogy a könyvtárosok gyakorlati szakma. Szívesen találkoztam volna olyan cikkekkel is, mint „Hogyan vezetem a könyvtáramat rosszul”, mivel az ember legalább annyit tanulhat a hibákból, mint a sikerekből. Ha van egy új könyvtár- és információtudományi lap, amit szívesen látnék, az a *Megbukott Könyvtár- és Információtudományi Kezdeményezések Folyóirata (Journal of Failed LIS Initiatives)* lenne.

Elgondolkodtató cikkek

Az elgondolkodtató írások legyenek feltétlenül ösztökélők és fantáziadúsak. Mind a három cikktípus esetében a gyenge fogalmazás kisebb olvasóközönseget szerez, még a kitarító olvasó is kevesebb tartalmat raktároz el belőlük, és így a szerző munkája érdektelenségbe fullad. A könyvtárosok többek között egy kommunikációs folyamat; nem kevésbé bocsánatos a rossz kommunikáció más könyvtárosokkal, mint a könyvtárhasználókkal.

Önálló gondolat

Néhány szerzőt a bátortalansága miatt is hibáztatok. Következésképpen a szakma nagy (és kisebb) guruit idézik tisztelettel, mintha ők sosem mondanának zagyaságokat. Ezek a szerzők, úgy tűnik, félnek megkérdőjelezni a hagyományos gondolkodásmódot, talán mert nincs eredeti gondolatuk. Mint az elmélet és a gyakorlat többi területén, a könyvtár- és információtudományban is megvan a maga „császári ruhája”, és a szerzőknek merniük kell rámutatni erre, ha észreveszik. Szakirodalmunkban nincs helye az elődök imádatának, sem

az „élő ősök” magasztalásának. Nekik üdvözölniük kellene és nem elriasztani a korrekt kritikát, ha hisznek abban, hogy az igazság fontosabb, mint a személyiségek. (Minden esetben el kell tudniuk választani egymástól a szerző cikkére vonatkozó kritikát a személyük elleni bírálattól.)

Mucsaiság

A szerzőket érintő utolsó bíráló megjegyzésem (legalábbis ez alkalommal): gyakran úgy írnak dolgokról, hogy még azzal sincsenek tisztában, mi zajlik a saját kertjükön (néha a saját konyhájukon) kívül. Néha a helyi fejlesztésekről úgy tájékoztatnak, hogy más intézmények hasonló eredményeiről nyilvánvalóan semmit nem tudnak; másodkézből vett ötleteket újnak mutatnak be; a kutatásokat pedig láthatóan saját országuk intellektuális határain belül folytatják le, s a bőséges felhasznált irodalom nemcsak ugyanazon a nyelven íródott, hanem ugyanabban az országban megjelent kiadványokra korlátozódik.

A visszacsatolás hiánya

A könyvtár- és információtudományi cikkek problémája az, hogy szemben a könyvekkel, amelyekről ismertetések jelerínek meg, rájuk kevés a reflektálás. (Bár nekem tetszik a *Journal of Academic Librarianship* megcsillagozott bibliográfiai része.) Az idézettségi mérőszámok e tekintetből haszontalanok, mert szinte teljes mértékben a kutatási irodalomra utalnak, és ezen belül is bizonyosfajta cikkek iránt részrehajlók – például idézettségi tanulmányok (ha azt akarod, hogy idézzenek, írd idézetekről). Szeretnék néhány olyan felmérést látni, amely azt kérdezte meg a könyvtárosoktól, mennyi szakirodalmat olvasnak (azt hiszem megdöbbenénnék, milyen keveset), mely cikkeket olvasták el a múlt hónapban, s ha volt olyan, akkor melyik tette rájuk a legnagyobb hatást az utóbbi öt évben, és miért? Egy ilyen felmérés végén talán feltehetnénk a kérdést: „Mi végett van könyvtár- és információtudományi szakirodalom?”

Ha és amikor a könyvtár- és információtudományi szakirodalom java online módon hozzáférhető lesz, a kiadók meg fogják tudni állapítani, mely cikkeket olvassák, és melyeket nem. Kétségtelenül meg is fogják állapítani. Ez azonban csak a kezdet, mivel más fontos kérdések még megválaszolatlanul maradnak. Határozottan félrevezető lenne, ha a kiadók arra használnák ezt az információt, hogy elhajítsák azokat a cikkeket, melyeket csak kevesen olvasnak, anélkül, hogy tovább tudakozódnának. Egy fontos kutatásról számot adó cikk lehet, hogy csak három vagy négy ember számára értékes, de értéke potenciálisan nagyobb

lehet, mint egy széles körben olvasott hétköznapi cikké.

Minden online-on

Vajon szükséges-e, hogy a cikkek a közeli jövőben nyomtatásban jelenjenek meg, s ha igen, melyek, vagy pontosabban: a nyomtatott formát a kiadói vagy a felhasználói oldalon kell-e létrehozni. Mivel a múlt évben erről szoltam, nem megyek a téma részleteibe. Csak megismétlem, hogy a nyomtatott formának megvannak a maga előnyei az online-nal szemben; többek között lehetővé teszi, hogy gyorsan elkülönítsük a jót a rossztól, a hasznosat a haszontalantól. Hozzáteszem még, hogy az elektronikus világban nincs arra szükség, hogy bizonyos számú oldalszámot teleírjunk, így a cikkek bármilyen hosszúságúak lehetnek (lehetőleg minél rövidebbek).

Egy nemzetközi szempont

Eddig az angol nyelvű olvasó szemszögéből beszéltem. Szeretném magam egy könyvtáros helyzetébe képzelni Magyarországon, amely országnak a nyelvét máshol nem értik, és ahol a lakosságnak csak egy része ért angolul. Amellett, hogy folyamatosan tájékoztatást várok el a magyarországi könyvtárak fejlődéséről, szeretném, ha lennének ismereteim arról is, mi megy végbe a világ többi részén, különösen azokban országokban, ahol a könyvtárosság fejlettebb szinten áll. Szeretném ezt az információt rövid és világos tájékoztatás formájában megkapni, tehát nem hosszú, leíró cikkeket várok. Úgy tűnik, pontosan ez az, amit *Szántó Péter TMT*-je nyújt. Az ilyen lapoknak sosem lesz széles olvasókörük, és talán sosem térülnek meg a költségei; de a szakma számára annyira fontosak, hogy támogatásuk teljes mértékben indokolt.

Valóban szeretnék többet tudni a más – különösen a nem angol nyelvű – országokban végbe menő folyamatokról.* Mellékesen egyrészt emiatt, másrészt azért hoztuk létre a *Librarianship and Information Work Worldwide*-ot, hogy takarékoskodjunk az olvasó idejével. Az ő idejéből csak az eredeti irodalom kis töredékének az elolvasására futja. (Hozzáteszem, hogy *Linda Hajdukiewicz* felelős az évkönyv kiadásáért a *Bowker-Saurnál*, *Peter J. Lor* és *Szántó Péter* fejezeteket írtak bele.) Ha a könyvtár- és információtudományi szakirodalom jó része szemét, akkor az *LIIW*-t összepréselt szemétként lehet jellemezni.

Összegezés

Ha egy dolgot kellene kiemelnem a könyvtár- és információtudományi folyóiratokat illetően, akkor az a fokozott szelekció lenne. Nincsenek lyukak, amiket szeretnék betömetni, annál inkább van felesleg és semmitmondás. Üdvözlendők lennének a tömörebb, pontosabb cikkek. A szerkesztőknek és kiadóknak képeseknek kell lenniük arra, hogy a minőséget ne a mennyiséggel mérjék. Ez azonban nem csökkenti a cikkek számát. Így a legtöbb remény a kritikai kivonatokban és szemlékben van, amelyek képessé teszik az olvasót, hogy megkülönböztethesse a hasznosat a haszontalantól, a jót a rossztól.

Lehetne minden egyes cikk kivonatához jelzőket illeszteni, amelyek jeleznék pl. az eredetiséget, a gyakorlati hasznosságot és az olvashatóságot. Ez utálatosnak és szubjektívnek tűnhet, de többé kevésbé ez az, amit a könyvszemlék tesznek. Az *MCB University Press* gyakorlatilag már bevezette ezt az eljárást online folyóiratai esetében, de aligha feltételezhetjük, hogy egy kiadó túl kritikus lenne a saját cikkeivel szemben; sokkal jobb lenne, ha ezt egy másik szervezet végezné.

A szerzőket túltermeléssel, és a termékeik hibáért vádoltam. A szerkesztőket a hanyag szerkesztésért hibáztattam, és az elégtelen válogatásért. A kiadókat azért vádoltam, mert túl gyakran dolgoznak együtt bőbeszédű, félig művelt írókkal és lusta szerkesztőkkel. Habár természetesen nem korholtam mindenkit mindenért és mindig, valószínűleg megsértettem közönségem nagyobbik részét és másokat is. Mégis, ha alapítványnak egy díjat az év legfelelősebb cikkéért (szerzők önjelölése nem megengedett), feltételezem, sok cikk nevezne be.

Végül három szerzőt nevezek meg, akik valamennyien példásan megfelelnek követelményeimnek. Véletlenül mind amerikai, bár kettőjük Angliában született, és az Egyesült Királyságban befutott könyvtáros karrier után emigrált az USA-ba. Egy kutatás világos bemutatására ragyogó példa *Wilfrid Lancaster* írása; jó és innovatív gondolkodás, mindig érdekesen tálalva *Richard de Gennaro* munkásságában; értéket szórakoztatva közölni és a tekintélyt megkérdőjelezni *Michael Gorman* tud. Szerzők, tanuljatok, és keljetek velük versenyre!

Beérkezett: 1998. X. 13-án.

Fordította: Marton Katalin

* Felhívtuk *Maurice B. Line* figyelmét a hosszú évek óta folyamatosan megjelenő *Hungarian Library and Information Science Abstracts*-re, amely bő kivonatokkal tájékoztatja a magyar szakirodalomról az angolul olvasó külföldi kollégákat. – A szerk.